

Схвалено

розпорядження голови обласної
державної адміністрації

28.10.2004

№ 481

ОСНОВНІ ЗАСАДИ
(концептуальний варіант)
СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО 2015 РОКУ

м. Запоріжжя
2004 рік

ВСТУП

Сучасна модель сталого розвитку національної економіки в цілому та її регіональних складових базується на безперервній конвертації сучасних досягнень науково-технічного прогресу в новітні технології, якісні товари і послуги. Це викликає необхідність розроблення і реалізації як на державному, так і регіональному рівні дієвих заходів з концентрації ресурсів і зусиль на пріоритетних напрямках науково-технічного і соціально-економічного розвитку в умовах ринкової економіки, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина.

Шляхи забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку та соціальної переорієнтації економічної політики, створення передумов набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі визначені у Посланні Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” (червень 2002 року) та Стратегії економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції”, схваленої Указом Президента України від 28.04.2004 № 493/2004.

Позитивні зміни у регіонах очікуються завдяки впровадженню механізмів стимулювання регіонального розвитку, які передбачені Концепцією державної регіональної політики України, затвердженої Указом Президента України від 25.05.2001 № 341/2001 “Про Концепцію державної регіональної політики”, а також після прийняття Верховною Радою України Державної стратегії регіонального розвитку України та Закону України “Про стимулювання регіонального розвитку”.

У цьому контексті особливої ваги набуває визначення Концепції економічного та соціального розвитку області, розрахованої на довготерміновий період.

Нормативно-правовою базою розробки Концепції економічного та соціального розвитку Запорізької області до 2015 року є Конституція України, Закони України “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про місцеві державні адміністрації”, “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” та інші відповідні акти Президента України, Кабінету Міністрів України, розпорядження голови Запорізької обласної адміністрації від 29.06.2004 № 263 “Про розробку проекту Стратегії економічного та соціального розвитку Запорізької області на 2004-2015 роки” тощо.

Запорізька область посідає особливе місце в історії становлення незалежної України, входить до числа регіонів-“локомотивів” економічного розвитку держави та прагне більш активно задіяти наявні можливості задля поліпшення добробуту кожного мешканця. Територія області займає 27,2 тис. кв. км, що становить 4,5% території України, населення області на початок 2004 року становило 4% від загального населення України. При цьому область забезпечує 9% обсягу промислового виробництва країни, 8,1% обсягу виробництва товарів народного споживання та 3,8% обсягу сільськогосподарського виробництва.

Глибокі історичні корені, значний ресурсний, інтелектуальний і науково-технічний потенціал надають вирішальної переваги області в процесі ринкової трансформації економіки та реалізації стратегічних орієнтирів регіонального розвитку.

Протягом останніх восьми років економіка області демонструє стабільно високі темпи зростання, в першу чергу, в промисловому секторі.

Область першою серед регіонів України у 2000 році відновила рівень промислового виробництва порівняно з базовим 1990 роком. Обсяги виробництва промислової продукції за підсумками 2003 року порівняно з 1990 роком зросли на 32,9%.

Останнім часом намітилися позитивні зрушення і в соціальній сфері. При цьому вдалося реалізувати політику випереджального зростання реальних доходів населення і, насамперед, заробітної плати. За 1996-2003 роки реальні доходи населення зросли майже в 4 рази, заробітна плата - у 4,35 раза, у тому числі за 2003 рік на 13,5%, І півріччя 2004 року – на 24,7%.

Сьогодні завдання полягає у тому, щоб пролонгувати отримані позитивні результати на більш віддалену перспективу.

Необхідність прискорення впевненого поступу області на шляху збалансованого розвитку, подальшого економічного зростання, поєднаного з активною соціальною політикою, демократизацією всіх складових суспільного життя, потребує формування якісно нового довгострокового документа – Стратегії економічного та соціального розвитку Запорізької області на 2004-2015 роки (далі - Стратегії розвитку області).

Актуальність розроблення Стратегії розвитку області обумовлена соціально-економічною ситуацією, в якій сьогодні опинився регіон. Це низка нових ознак, що якісно відрізняють її від стану, в якому перебували економіка і населення регіону ще кілька років тому. Крім того, значний рівень техногенного навантаження, складна екологічна та демографічна ситуація, накопичення цілого ряду проблем у найважливіших сферах життєзабезпечення потребує нагального вирішення.

Але, насамперед, потрібно провести аналіз поточного стану розвитку Запорізького регіону з метою визначення факторів, які:

- спроможні сприяти подальшому розвитку,
- є передумовою або джерелом виникнення проблемних ситуацій,
- потребують поглибленого аналізу для визначення їх впливу на подальший розвиток регіону.

Проведення такого аналізу дасть можливість розставити чіткі акценти та визначити стратегічні цілі.

АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ¹

Людина – це найголовніше багатство регіону, основний потенціал його розвитку. Причому до цього потенціалу відносяться як сьогоденні жителі області, так і ті, хто мешкав на її території та своєю діяльністю створив підґрунтя поточних і передумови для майбутніх досягнень прийдешніх поколінь.

Знання своєї історії – це невичерпний ресурс при розбудові сьогодення.

Одним із головних завдань є підвищення відповідальності громадян за майбутнє своє держави, свого регіону.

Історія області сягає коріннями в багату історію запорізького козацтва. Історичні

¹ Для кількісної оцінки розвитку людського потенціалу міжнародна організація ПРООН розробила спеціальний узагальнюючий індекс людського розвитку (ІЛР), що відображує стан охорони здоров'я, освіти та рівень добробуту населення. ІЛР України у 2000 році становив 0,748, або 80 місце з 173 країн, для яких цей індекс розраховувався (У 1990 році Україна займала 45 місце в світі за цим показником). Недоліком ІЛР є те, що він не враховує цілу низку важливих показників – рівень збереження історико-культурного потенціалу, забезпеченість роботою, житлом, а також екологічні умови, політичні свободи, міжнародні відносини тощо. Офіційно ІЛР для областей України не розраховується, але за даними д.е.н. О.С.Власюка у 1990 році Запорізька область займала 6 місце в країні за цим показником.

та археологічні дослідження підтверджують, що наприкінці XV – початку XVI століть господарями земель за дніпровськими порогами стали запорізькі козаки. Неприступний острів Хортиця перетворився на один із центрів формування козацького війська, яке стало грізною силою у боротьбі українського народу за свою незалежність.

Саме нашому регіону судилося стати колыскою української демократії, тому що запорізькі козаки першими створили на території України політичне формування з усіма атрибутами республіки. У процесах державотворення в козацькій Україні Запорозька Січ посідала вагомe місце: тривалий час вона була військово-політичним центром українського козацтва, головним осередком народної опозиції, національно-визвольної боротьби українців проти іноземного панування. Це значно збільшує потенціал регіону при формуванні соціальної активності, почуття патріотизму запорожців.

Особливого значення це питання набуває у зв'язку з тим, що поточна соціально-політична активність запорожців є недостатньо високою. Так, на виборах народних депутатів України (2002 рік) своє волевиявлення продемонстрували 66% громадян, у той час, як в середньому в Україні – 69%.

З метою вивчення козацької спадщини, відтворення її традицій створено обласні загальноосвітні заклади – Запорізький Січовий колегіум, військово-патріотичний ліцей „Захисник”, а також Інститут козацтва на базі Запорізького державного університету. Починаючи з 2000 року, в загальноосвітніх навчальних закладах області запроваджено проведення уроку “Історія Запорізького краю” за підручниками, розробленими викладачами Запорізького державного університету.

Якість людського потенціалу визначається тим, наскільки забезпечуються умови для гармонійного розвитку особистості. Свій вклад в цей розвиток вносять освіта, культура і мистецтво, фізкультурно-оздоровчі установи, політичний уклад оточуючого середовища.

В області в галузі освіти працюють 664 загальноосвітніх закладів (ЗНЗ) та 36 вищих навчальних закладів (ВНЗ), з яких 13 закладів мають III–IV рівень акредитації. За даними обстеження умов життя домогосподарств, проведеного у 2002 році серед населення у віці 6 років і старше 11% мали повну вищу освіту, 3% - базову вищу, 16,6% - неповну вищу, 35,3% - повну загальну середню освіту (ЗСО), 17,3% - базову ЗСО, 12,6% - початкову ЗСО, 4,2% - неписьменні.

Останніми роками відбувається стабільне зменшення кількості учнів ЗНЗ, що пояснюється негативною демографічною ситуацією. Разом з тим, кількість студентів щорічно зростає завдяки збільшенню кількості ВНЗ, розширенню номенклатури спеціальностей і форм навчання, а також прагнення населення здобути якісну освіту. Основними проблемами розвитку освіти, зокрема вищої, можна вважати недоступність комерційних форм освіти для більшості населення, незбалансованість структури попиту на фахівців з боку економіки регіону і структурою спеціальностей, що забезпечують ВНЗ, відсутність єдиної системи безперервної освіти, збільшення кількості дітей та підлітків, що не відвідують зайняття в школі.

Реалії сьогодення визначають культуру як один із пріоритетних напрямів розвитку суспільства². Мережу закладів культури в області представляють 571 масова та універсальна бібліотека з книжковим фондом 10,5 млн. грн., 526 закладів культури

² Забезпеченість населення закладами культури у розрахунку на 100 жителів по області становить: кількість місць у закладах культури клубного типу - 8 (в Україні -11), книжковий фонд бібліотек – 557 (в Україні - 806), кількість місць для глядачів у залах зі стаціонарними кіноустановками – 1 (в Україні –2). При цьому відвідування населенням закладів культури і мистецтва протягом останніх 13 років скоротилося майже у 2 рази і на теперішній час у розрахунку на 100 жителів становить: музеїв – 27 (в Україні - 37), театрів – 7 (в Україні - 13), концертних організацій – 9 (в Україні - 8).

клубного типу, 5 театрів, 1 концертна організація, 19 музеїв, у т. ч. 3 музеї-заповідники, Національний заповідник “Хортиця”, 73 дитячих школи естетичного виховання.

Запорізький край виключно багатий на пам'ятки історії та культури. В області нараховується 7,7 тис. пам'яток, у тому числі 6,0 тис. пам'яток археології (край славиться своїми курганами, могильниками) і понад 1,5 тис. пам'яток історії.

Візитними картками області є легендарна Хортиця, уславлений Дніпрогес, всесвітньо відомі пам'ятки археології: Кам'яна Могила (біля Мелітополя) - XIV ст. до н.е., Кам'яне городище (Кам'янка Дніпровська) - IV ст. до н.е. Мамай-гора, курган Солоха; пам'ятки архітектури: Святотроїцька церква (м. Приморськ) - початок XIX століття, церкви в селах Девненському, Верхньому Токмаку, Кінських Роздорах, садиба Попова (м. Василівка), старовинні будівлі Старого Олександрівська (м. Запоріжжя), Мелітополя, Бердянська, Молочанська та ін.

За кількістю пам'яток археології, історії, монументального мистецтва Запорізька область посідає 4 місце в Україні (після Криму, Львівської та Харківської областей), за кількістю пам'яток археології - 2 (після Криму). Все це є важливим фактором формування національної свідомості громадян.

Охорона історичних пам'яток забезпечується за рахунок коштів місцевих бюджетів, що не задовольняє нагальні потреби утримання і не забезпечує доступності цих пам'яток для громадськості та проведення науково-дослідних розробок. Такий стан стримує наближення історичних цінностей до свідомості спадкоємців. Сьогодні бюджетні кошти є єдиним джерелом фінансування цієї сфери, не використовуються альтернативні джерела фінансування.

З метою розвитку фізичної культури населення в області функціонує 64 ДЮСШ, в т.ч. 16 спеціалізованих шкіл олімпійського резерву, 73 дитячо-юнацьких фізкультурно-спортивних клуби. Всього фізкультурно-оздоровчими і спортивними заняттями охоплено майже 200 тис. жителів області (у т.ч. 48 тис. займаються у спортивних секціях і відділеннях дитячо-юнацьких спортивних шкіл).

Політична свідомість населення області формується під впливом громадських організацій та осередків політичних партій, кількість яких щорічно збільшується³. Це яскраве свідчення активізації процесу демократизації суспільства.

Реальний вплив на електорат області мають політичні партії: СДПУ(о), Партія Регіонів, ВПО “Жінки за майбутнє”, КПУ, НАПУ, СПУ, НДП та “Наша Україна”.

Взаємовідносини між облдержадміністрацією та представниками обласних осередків політичних партій, громадських організацій різного спрямування можна вважати толерантними і виваженими.

Багатонаціональний склад населення Запорізького краю за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року налічує понад 130 національностей. Стабільність міжнаціональних відносин, відсутність гострих конфліктів і протистоянь в області – це закономірний наслідок і незаперечний доказ виваженості та ефективності державної й регіональної політики в міжнаціональній сфері⁴.

Досягнутий результат взаємодії у міжетнічних стосунках міг би бути більш

³ В області за станом на 01.07.2004 функціонують осередки 88 політичних партій, з яких 47 обласних партійних організацій належить “центристам”. Загальна кількість членів партій у регіоні складає близько 105 тисяч осіб.

⁴ Потреби освіти національних меншин рідною мовою задовольняють 193 школи з російською мовою навчання, Приморський українсько-болгарський ліцей, школи “Алеф” та “Хабат Любавич” для дітей єврейської національності в Запоріжжі, у ЗНЗ вивчаються болгарська, грецька, чеська та ін. мови. Для задоволення етнокультурних потреб 18 найбільш чисельних націй і народностей створено 52 національно-культурні товариства.

результативним при наявності гарантованого державою фінансування. Кошти обласного бюджету, що виділяються на розвиток культур національних меншин у незначній мірі покривають потреби товариств краю. Залучення коштів різних джерел фінансування сприятиме відтворенню та збереженню культурних надбань національних меншин регіону, а також підтримки української діаспори за кордоном.

Складною є ситуація із забезпеченням правопорядку та громадської безпеки в області.

Загальна кількість злочинів по області, зареєстрованих по усіх лініях, за останні десять років зростає у півтора рази. Рівень злочинності на 10 тис. населення по області в 2003 році склав 168,4 (в Україні - 113).

З проблемою забезпечення правопорядку безпосередньо пов'язана проблема дитячої бездоглядності та безпритульності⁵. Проблема подолання дитячої бездоглядності є нагальною для України та визначена пріоритетним напрямом у Програмі діяльності Уряду "Відкритість, дієвість, результативність".

З метою надання соціального захисту дітям, які опинилися в надзвичайно важких життєвих обставинах, їх тимчасового влаштування, визначення статусу та подальшого місця проживання створено 7 притулків для неповнолітніх.

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

За результатами соціологічного опитування соціально-економічну ситуацію у регіоні оцінюють як добру – 10% респондентів, як задовільну – майже 50%, що на 15-20% вище, ніж аналогічні оцінки в Україні. Це свідчить про оптимістичну спрямованість прогнозу підвищення якості життя населення.

Соціальна сфера забезпечує умови та якість життя населення, включаючи до себе медичне обслуговування, соціальний захист, забезпечення житлом, комунальне обслуговування, стан довкілля та курортно-рекреаційне обслуговування.

Аналіз стану здоров'я населення⁶ області та діяльності закладів охорони здоров'я свідчать про незадовільну медико-демографічну ситуацію, низьку народжуваність, зростання смертності, від'ємний природний приріст населення, зростання поширеності хвороб⁷. Причинами проблемного стану можна вважати як незадовільну екологічну

⁵ У Запорізькій області щорічно вилучається з вулиці більше 2,5 тис. дітей. З 376 тис. неповнолітніх, які проживають в області, 71,7 тис. дітей (19%) проживають в складних і надзвичайних умовах, 4,1 тис. – в неблагополучних сім'ях.

⁶ Середня очікувана тривалість життя в середньому по області у 2003 році становила 67,6 років (в Україні – 69,3 роки). За останні десять років народжуваність в області зменшилась майже на 57,3% (в Україні на 39%), а смертність зросла на 24,4% (в Україні на 26,5%).

⁷ Порівняно з 1995 роком майже у 2 рази збільшилась захворюваність населення на активний туберкульоз і за підсумками 2003 року становила на 100 тис. населення 92,1 (у 1995 – 45,9). Показники захворюваності населення області на активний туберкульоз на 100 тис. населення стабільно перевищують середні в Україні.

У 2003 році кількість ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД у розрахунку на 100 тис. населення відповідно становила 63,0 і 1,4 при цьому до 1995 року не було зареєстровано жодного випадку зазначених хвороб.

Захворюваність населення на злоякісні новоутворення збільшилась з 310,6 на 100 тис. населення у 1990 році до 366,2 на 100 тис. населення у 2003 році (на 18%).

У 2003 році порівняно з попереднім роком спостерігалось зниження малюкової смертності майже на 6% (хоча цей показник ще залишається вищим за середній в Україні), захворюваність дитячого населення на 5,7%, показник материнської смертності зменшився з 20,4 до 12,88 на 100 тис. живонароджених дітей, що пов'язано з деяким поліпшенням у сфері охорони здоров'я, зокрема із збільшенням бюджетного фінансування галузі, обсягів надання амбулаторної та стаціонарної медичної допомоги.

ситуацію в регіоні, так і довготривалі наслідки соціальної і економічної кризи.

В області проводиться значна робота щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та праці⁸, малозабезпечених громадян та сімей з дітьми.

В Україні встановлена межа бідності⁹ у розмірі 56,6% від прожиткового мінімуму. Рівень бідності в області у 2003 році за даними Держкомстату України становив 23,8% (в Україні – 26,6%).

У 2003 році в області було виявлено 91,5 тис. малозабезпечених непрацевдатних громадян, які потребують соціальної допомоги (понад 4,7% населення області), з них 43,1 тис. осіб – одинокі непрацевдатні громадяни та інваліди.

В області запроваджені:

обласна програма боротьби з бідністю на 2001-2005 роки;

обласна акція "Відкрий себе добру" щодо соціальної підтримки ветеранів праці;

обласна програма фінансової підтримки громадських організацій інвалідів та ветеранів на 2004 рік;

місцеві соціальні програми.

Житлова сфера є важливою складовою якості життя населення.

Житлово-комунальне господарство області характеризується наявністю житлового фонду загальною площею 15,2 млн.м² (7141 будинок), 4 комплексів водозабірних та очисних споруд загальною потужністю 632 тис. м³ на добу та 297 артезіанських свердловин потужністю 77 тис. м³ на добу.

Середня забезпеченість житлом одного мешканця області складає 20,9 м² (в Україні – 21,6 м²). Суттєво відрізняється забезпеченість житлом сільських та міських мешканців – відповідно 23,9 м² та 19,9 м² (по Україні – 24,0 м² та 20,4 м²).

Щорічно скорочуються обсяги будівництва житла. Так, протягом 1991-2003 років загальна площа введеного в експлуатацію житла скоротилась у 5,5 раза, що суттєво загострює проблему забезпечення населення житлом. На початок 2004 року на квартирному обліку перебувало майже 64,5 тис. сімей. У 2003 році одержали житло лише 740 сімей, що майже в 3 рази менше, ніж у 1998 році.

Такий стан зумовлюється відсутністю асигнування в житлове будівництво області з державного бюджету та його обмеженістю з місцевих бюджетів; скороченням інвестицій в житлове будівництво підприємствами і організаціями; збільшенням вартості спорудження житла через зростання вартості будівельних матеріалів; низьким рівнем доходів населення.

З метою покращання справ у житловому будівництві були втілені в життя відповідні заходи щодо поширення досвіду іпотечного кредитування як реального механізму залучення інвестицій для забезпечення житлом населення, поліпшення становища з добудовою об'єктів незавершеного будівництва житлових будинків.

Створенню умов для забезпечення населення житлом сприяє реалізація цільових програм житлового будівництва "Сільське подвір'я", "Молодій запорізькій родині - доступне житло" та забезпечення житлом військовослужбовців і членів їх сімей.

Рівень обслуговування житлового та комунального фонду регіону залишається вкрай низьким здебільшого через недостатнє фінансування: близько 4% житлового

⁸ Третину населення регіону складають люди пенсійного віку. За станом на 01.01.2004 кількість пенсіонерів у регіоні в розрахунку на 1000 населення становила 305 осіб (в Україні - 302) проти 247 осіб на 01.01.91 (в Україні -253).

⁹ Стратегією подолання бідності, затвердженою Указом Президента України від 15.08.2001 № 637/2001, визначено поняття межі бідності, як рівня доходу, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб людини.

фонду належить до категорії ветхих та аварійних, критичним є технічний стан мереж і споруд, які експлуатуються підприємствами житлово-комунального господарства.

На балансі підприємств комунальної теплоенергетики знаходиться 146 опалювальних котелень і теплових мереж протяжністю 1150,7 км.

У сфері обслуговування та утримання житлового фонду працює 50 підприємств, але тільки два з них - приватні. Кожен третій будинок житлового фонду області потребує капітального або поточного ремонту, більшість ліфтів відпрацювали 25 років і потребують заміни чи модернізації. З 1996 року фінансування капітального ремонту житлового фонду постійно зменшувалось і складало лише 3-5% від потреби. Тільки з 2001 року в області намічена тенденція до збільшення витрат на капітальний ремонт житла.

З 01.02.2000 запроваджено тарифи для населення з повним відшкодуванням їх вартості, але це не забезпечило ефективної роботи підприємств галузі.

За підсумками 2003 року із збитками спрацювало 74% підприємств і діляниць галузі. Збиткова робота підприємств житлово-комунального господарства впливає на стан привабливості галузі та створення конкурентного середовища.

На території області не забезпечено сприятливих умов для створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, асоціацій жителів багатоквартирних будинків та будинкових комітетів, не сформовано інститут власника житла¹⁰.

Підприємства, що мають житловий фонд, а також органи місцевого самоврядування продовжують виконувати функції з утримання житла, у тому числі приватизованого, що є значним гальмом на шляху створення дійсно ринкових відносин в обслуговуванні житла та наданні комунальних послуг.

На теперішній час газифіковано 5 міст обласного значення, 14 районів області. Високим рівнем газифікації характеризуються такі райони: Запорізький, Вільнянський, Бердянський, Кам'янсько-Дніпровський, Мелітопольський та Новомиkolaївський. У решті районів побудовані магістральні газопроводи та газопроводи-відводи до райцентрів, міст районного значення та окремих сільських населених пунктів, але потребує розвитку газифікація об'єктів соціальної сфери, переведення на газ котелень, газифікація житлових будинків.

Разом з тим, в регіоні ще не газифіковано шість районів: Веселівський, Великобілозерський, Куйбишевський, Приазовський, Розівський, Чернігівський.

Сучасний стан водопостачання в області характеризується дефіцитом якісної питної води в окремих населених пунктах області. На цьому етапі тільки 48% населення області користується якісною питною водою.

Привізну воду продовжують використовувати 219 населених пунктів Бердянського, Гуляйпільського, Пологівського, Приморського, Приазовського, Якимівського районів.

Поліпшення водопостачання населених пунктів області протягом останніх трьох років здійснювалося шляхом буріння свердловин за рахунок державних коштів.

Екологічна ситуація в області в цілому характеризується як кризова, що обумовлено великою концентрацією потенційно-небезпечних підприємств у місті¹¹,

¹⁰ На виконання Закону України "Про приватизацію державного житлового фонду" передано у власність громадян понад 12,2 млн. м² загальної площі квартир та одноквартирних будинків, що становить 73,7% державного житлового фонду. Але на утримання об'єднань співвласників багатоквартирних будинків передано лише 108 житлових будинків, або 1,5% всього житлового фонду.

¹¹ Область входить у п'ятірку областей України, на території яких розташована найбільша кількість небезпечних виробництв.

перевагою ресурсно- і енергомістких виробництв; значним рівнем зносу основних фондів; неконтрольованим накопиченням відходів, які самі по собі можуть створити небезпечні екологічні проблеми, не виключаючи і надзвичайних; низькою ефективністю очисних споруд; дефіцитом власних коштів підприємств і коштів екологічних фондів.

Найбільш екологічно небезпечними районами в області є: м. Запоріжжя та м. Енергодар. Кількість забруднюючих речовин, які викидаються щорічно в атмосферу підприємствами міста Запоріжжя, складає понад 50% всіх викидів по області, м. Енергодар – майже 40%.

На сьогодні в Запорізькій області, як і в цілому в Україні, особливо гостро постає проблема поводження з твердими побутовими відходами. На 54 взятих на облік сміттєзвалищах, полігонах, шламонакопичувачах, відвальних господарствах області, які займають площу 1061,5 га, за орієнтовними оцінками розміщено близько 146,6 млн. тонн твердих побутових і промислових відходів. На промислових, сільсько-господарських та інших підприємствах щорічно утворюється близько 26 млн. м³ відходів. У містах і селищах міського типу щороку нагромаджуються близько 2 млн. м³ сміття.

Протягом останніх років погіршення стану водних ресурсів області не відбувалося, але загострилась проблема підтоплення територій, що загрожує безпеці проживання населення та негативно впливає на ведення сільського господарства. На теперішній час в області підтоплено 61,5 тис. га сільгоспугідь і сільських населених пунктів, у тому числі 12,5 тис. га зрошуваних земель. Загальна площа підтоплених територій міст і селищ області сягає 16 тис. га.

Великої шкоди завдає берегова абразія, яка приводить до втрати цінних прибережних земель. Береговій абразії найбільш піддаються узбережжя Азовського моря та береги р. Дніпро.

Існуючий рівень забруднення довкілля області не відповідає сучасним вимогам до середовища проживання людини.

Така екологічна ситуація вимагала та продовжує вимагати нових підходів до її поліпшення шляхом наближення економіки та екології до вимог єдиної економічної системи, переходу до системного методу вивчення екологічних проблем, раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища на підставі аналізу сукупності економічних, науково-технічних і соціальних питань.

Курортно-рекреаційна сфера діяльності набуває дедалі більшого значення для соціального розвитку Запорізької області.

На території області знаходиться 210 санаторно-курортних закладів і закладів відпочинку (за цим показником область посідає 5 місце в Україні).

Унікальними є можливості використання мінеральних вод і лікувальних грязей, що видобуваються на території області¹².

У 2003 році вперше за останні роки збільшилась кількість санаторно-курортних (оздоровчих) закладів тривалого перебування і склала 210 закладів, що на 7,2% більше проти 1990 року та на 23,7% проти 2002 року.

У загальній кількості оздоровчих закладів 66% перебувають у колективній власності, 20,6% – державній, 5,7% – комунальній та 7,7% – у приватній.

Збільшення питомої ваги оздоровчих закладів, які знаходяться у приватній

¹² В основному переважають води гідрокарбонатно-хлоридні натрієві, магнієво-натрієві, хлоридно-сульфатні магнієво-кальцієво-натрієві. Лікувальні якості “грязей” Ботієвського і Домозгельського лиманів Приазов'я аналогічні лікувальним якостям сульфідних вод.

власності позитивно впливає на поліпшення якості послуг, але призводить до подорожчання вартості відпочинку. Так, за період 1995-2004 років вартість санаторно-курортних послуг збільшилась майже у 18 разів. У результаті зменшується кількість осіб, у яких є матеріальна можливість відпочити та покращити стан здоров'я в санаторно-курортних закладах та базах відпочинку. Так, за оздоровчий сезон 2002/2003 року в санаторно-курортних (оздоровчих) закладах області було оздоровлено 207,2 тис. осіб, або на 43,8% менше порівняно з 1990 роком.

Таким чином, відсутність цілісної системи державного управління курортно-рекреаційними закладами, недостатність методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва цієї галузі з боку владних структур, повільні темпи зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази галузі, незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів, недосконалість та невідповідність курортної інфраструктури міжнародним стандартам гальмує розвиток цієї сфери діяльності.

ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В області з 1999 року відмічається стабільне зростання валової доданої вартості (ВДВ)¹³, яка є своєрідним індикатором структурних зрушень в економіці області. Тенденція зростання реального обсягу ВДВ зумовлена передусім поживавленням як внутрішнього, так і зовнішнього сукупного попиту, покращанням фінансового стану підприємств і зростанням реальних грошових доходів населення.

У структурі ВДВ області за 2002 рік питома вага промисловості складає 46,2%, сільського господарства – 13,0%. Порівняно низьким залишається внесок сфери послуг у формування ВДВ. Частка видів економічної діяльності, що формують сферу послуг, склала 38%.

По виробництву ВДВ область займає 6 місце серед областей України, а в розрахунку на душу населення – 5 місце.

Запорізька область - регіон, який щедро наділений розмаїттям геологічних споруд та потужними мінеральними ресурсами. На території області налічується 20 видів корисних копалин, розвідано 131 родовище (експлуатується лише 36), 114 родовищ враховано Державним балансом України. Найважливіше значення мають родовища залізних руд Білозерської магнітної аномалії, марганцевих руд Великотокмацького родовища, глин для вогнетривів і будівельних матеріалів.

Частка регіону в сумарних запасах мінеральної сировини в Україні складає: пегматит – 88,06%, апатит – 63,42%, марганцева руда – 69,1%, вторинні каоліни – 22,9%, вогнетривкі глини – 8,6%.

Принципове значення для області має питання відновлення розробки родовища марганцевих руд у селищі Степногірськ. Внаслідок закриття у 1995 році Таврійського гірничо-збагачувального комбінату смт Степногірськ перетворився на депресивну територію. Щорічно виділяються значні бюджетні кошти, а соціальні проблеми так і залишаються невирішеними. Найбільш реальний варіант вирішення проблем степногірців – відновлення роботи комбінату.

Сьогодні Запорізька область – регіон із значним виробничим потенціалом, один із базових регіонів у промисловому комплексі України.

Основу промисловості регіону складають металургійний, машинобудівний та

¹³ У 1999 році темп зростання обсягу ВДВ до попереднього року склав 104,5%, у 2000 році – 104,8%, у 2001 році – 110,1%, у 2002 році – 102,2%.

енергетичний комплекси, де виробляється майже 17% сталі та готового прокату, майже весь обсяг первинного алюмінію та титанової губки, 70% автомобілів, 30% всієї електроенергії в Україні.

За підсумками I півріччя 2004 року область посідає 3 місце серед регіонів України за обсягом реалізованої промислової продукції, 2 місце - за обсягом реалізованої продукції в розрахунку на душу населення, 1 місце по виробництву електроенергії та четверті місця - за обсягом експорту-імпорту товарів.

Найбільш вагомою галуззю в промисловості області залишається металургійний комплекс.

Якщо в 1990 році показник питомої ваги галузі у загальному обсязі промислового виробництва регіону складав 26,8%, то за підсумками першого півріччя 2004 року частка металургійного виробництва у реалізації промислової продукції по області складає вже 40,3%. У порівнянні з 1990 роком питома вага металургійної галузі в загальному обсязі виробництва зросла на 13,5 %.

Переважає частка (70%) продукції металургійного комплексу виробляється для поставки на експорт. Така спрямованість розвитку металургійної галузі викликає занепокоєння щодо залежності її від світової економічної структури і практично виключає можливість стійкого зростання.

Величезне значення для загальних економічних показників і подальшого розвитку області має машинобудування.

Це найбільш чисельна галузь промисловості в регіоні, яка відображає зміни, що відбуваються за роки незалежності в процесі реформування. Негативні явища в економіці нашої країни мали вагомий вплив на роботу підприємств машинобудування.

З точністю до навпаки (порівняно з металургією) змінилася питома вага обсягів виробництва машинобудування в загальнообласному обсязі виробництва.

Якщо в 1990 році вона складала 40,6%, то за підсумками першого півріччя 2004 року - лише 21,2%, тобто зменшилась майже вдвічі. Одночасно варто помітити, що протягом останніх чотирьох років цей показник незмінно росте.

Запорізька область має унікальний енергетичний комплекс, що складається з Дніпровської гідроелектростанції, Запорізької атомної та теплової електростанцій.

Динаміка обсягів виробництва електроенергії генеруючими потужностями Запорізького краю свідчить про стабільну тенденцію до зростання та виходу на рівень 1990 року - 53,1 млрд. кВт. год. На Запорізькій АЕС збудовано у 2001 році сухе сховище відпрацьованого ядерного палива СВЯП, яке вирішило проблему його збереження на 50 років. До цього часу відпрацьоване ядерне паливо вивозилося у Російську Федерацію, на що витрачалися значні обсяги коштів.

Особливої уваги потребують соціально важливі галузі, які працюють переважно на внутрішньому ринку та забезпечують населення продуктами харчування і товарами народного споживання.

Харчова промисловість одна з перших серед інших галузей економіки змогла подолати наслідки кризи 90-х років і досягти позитивної динаміки розвитку. Сьогодні в галузі працює понад 400 підприємств різної потужності, призначення і форм власності. Вже п'ятий рік галузь забезпечує збільшення обсягів виробництва: 2000 рік – 51,8%, 2001 рік – 10,8%, 2002 рік – 13,3%, 2003 рік - 21%, 6 міс. 2004 року – 18,6%.

Основним фактором позитивної динаміки розвитку підприємств стали своєчасні та цілеспрямовані зусилля по технічному переоснащенню, запровадженню сучасних технологій, вдосконалення маркетингової діяльності.

Підприємства легкої промисловості одні з перших вступили на шлях

реформування та приватизації, але зміна форми власності у 90-х роках не принесла миттєвих результатів у їх господарській діяльності.

Обвальний спад виробництва в галузі припадає на 1993-1996 роки. У 1997-1999 роках щорічне зниження обсягів виробництва уповільнилось і в середньому склало 5,0%. Суттєво скоротилась питома вага галузі в загальнопромисловому випуску продукції: в 1990 році становила 3,7%, протягом 1997-2003 років – 0,3%.

Основними причинами критичного стану галузі стали відсутність обігових коштів, низька купівельна спроможність населення та неконтрольований ввіз імпортованих товарів при розвалі оптової ланки торгівлі.

З метою зупинення негативних тенденцій розвитку на державному рівні вжито ряд заходів щодо підтримки вітчизняного товаровиробника. Як результат, п'ятий рік поспіль відбувається нарощування обсягів виробництва галузі¹⁴.

Промисловість регіону за видами економічної діяльності дуже різноманітна і використовує технологічні процеси різних ступенів складності. Високий рівень енерго- та капіталоємності виробництва, деформованість структури у бік сировинних галузей за роки реформ значною мірою посилюються.

Ринкова економіка не має проблеми дефіциту товарів і послуг, але передбачає конкуренцію їх якості. Конкуренція виробників вимагає все нових рішень та науково-технічних досліджень, які підвищували б ефективність виробництва за рахунок використання наукового потенціалу.

В сучасних умовах конкурентоспроможний продукт може бути виготовлений лише за допомогою наукомістких і передових технологій, розробка яких є головною метою діяльності наукових і науково-дослідних організацій.

У галузі металургії з підприємствами найбільш активно співпрацюють Державний науково-дослідний та проектний інститут титану, Український державний науково-дослідний інститут спеціальних сталей, сплавів та феросплавів.

Підприємства машинобудування впроваджують науково-технологічні розробки ЗМКБ “Прогрес”, ВАТ “Український науково-дослідний проектно-конструкторський та технологічний інститут трансформаторобудування”, ВАТ “НДІ “Перетворювач”.

Незважаючи на скорочення фінансування у сфері науки, в області функціонує мережа наукових організацій з певним науковим потенціалом¹⁵.

Вирішальним фактором економічного розвитку є ефективне функціонування підприємств, незалежно від форми їх власності.

Зміна форми власності - це один із способів пошуку ефективного власника.

За статистичними даними з початку процесу приватизації за станом на 01.04.2004 в області змінили форму власності 3585 об'єкти, з них 2496 - комунальної власності та

¹⁴ Приріст продукції легкої промисловості проти попереднього року склав: 2000 рік – 60,5%, 2001 рік – 8,1%, 2002 рік – 6,0%, 2003 рік – 37,2%, 6 міс. 2004 року – 39,2%.

¹⁵ У 2003 році науковою та науково-технічною діяльністю займалися 39 підприємств та організацій області. Організаційно наука області зосереджена в академічному – 9 організацій (23,1% загальної кількості), галузевому – 21 (53,8%), ВНЗ – 7 (18%) та заводському – 2 (5,1%) секторах. Більше половини організацій виконували дослідження та розробки в галузі технічних наук - 59%, багатогалузевих – 28%, сільськогосподарських – 10%, біологічних – 3%.

За станом на 01.10.2003 в різних галузях економіки області працювали 2056 докторів та кандидатів наук (2,8% загальної чисельності в Україні), майже кожен другий з яких брав участь у виконанні наукових досліджень та розробок.

Більша частина загальної чисельності докторів і кандидатів наук (80,1%) працювала у ВНЗ, 4,9% – в науково-дослідних інститутах, 4,3% – на промислових підприємствах, 10,7% - у конструкторських бюро, дослідних станціях та інших організаціях.

1089 - державної¹⁶. В області повністю завершено приватизацію радгоспів, підприємств, що обслуговують сільське господарство. У відкриті акціонерні товариства перетворені підприємства оліяжирової та молочної промисловості, хлібозаводи та консервні заводи.

За останні роки знизилися темпи приватизаційних процесів в області, що пов'язано, в основному, із завершенням процесу масової приватизації.

Одним із найважливіших напрямів реструктуризації економіки регіону є створення сприятливого середовища для формування і функціонування малого підприємництва. За підсумками 2003 року в області кількість малих підприємств становила 10730 одиниць (3,9% в Україні), або на 9,7% більше 2002 року (в Україні – 7,5%). Кількість суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб складає 81300 чол.

Реструктуризація реального сектора економіки потребує залучення фінансових ресурсів. Необхідно забезпечити чітку взаємодію науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери щодо розвитку інноваційної діяльності.

У Запорізькій області протягом останніх 3 років спостерігається позитивна динаміка інвестицій в основний капітал¹⁷. Разом з тим, аналіз структури інвестицій за 2003 рік¹⁸, залучених на оновлення основних фондів з усіх джерел фінансування, свідчить про недостатній розвиток фінансового ринку регіону.

В області функціонує 58 банківських установ, з яких лише 4 – регіональні банки, 54 – філії. Статутний капітал регіональних банків на кінець першого півріччя 2004 року склав 156 млн. грн. і збільшився порівняно з відповідним періодом 2003 року на 21,1%.

Аналіз регіонального страхового ринку свідчить про високі темпи розвитку цього сектора економіки. Збільшуються суми надходжень страхових платежів¹⁹, зростають страхові резерви, розміри сплачених статутних фондів та ін. На кінець 2003 року на території області здійснювали страхову діяльність 16 страхових компаній та 61 відокремлений підрозділ, з них 29 з інших регіонів України. Але страховий ринок, попри стабільне нарощування обсягів страхових платежів і премій, ще не набув статусу впливового соціально-економічного чинника.

На початковій стадії розвитку знаходиться формування кредитних спілок області як складової фінансового ринку.

Агропромисловий комплекс є одним з найбільших і важливих секторів економіки області²⁰, в якому формується основна частина продовольчих ресурсів і майже 75% роздрібного товарообігу, що має визначальний вплив на гарантування продовольчої безпеки як регіону, так і держави, розвитку внутрішнього ринку, поліпшення якості життя населення.

Запорізька область - стратегічний регіон у забезпеченні держави високоякісним зерном.

¹⁶ Серед реформованих об'єктів 2982, або 83,2% належать до групи "А", на долю середніх і великих підприємств - груп "В,Г" припадало 425 (12,6%), до об'єктів незавершеного будівництва (група "Д") – 94 (2,6%).

¹⁷ У 2002 році – 111,9% до попереднього року, у 2003 році – 134,5%, у 1 півріччі 2004 – 107,2% до аналогічного періоду 2003 року

¹⁸ Інвестиції в основний капітал по області з Державного бюджету склали 75,4 млн. грн.(3,5% загального обсягу), місцевого бюджету – 64,8 млн. грн. (3,0%), власні кошти підприємств – 1703 млн. грн. (79,2%), кошти іноземних інвесторів – 68,1 млн. грн. (3,2%), кредити банків – 181,7 млн. грн. (8,5%), інші джерела – 56,8 млн. грн. (2,6%).

¹⁹ За підсумками 2003 року страховиками області отримано страхових платежів на 49,2% більше, ніж за 2002 рік. У структурі страхових послуг страхові платежі за добровільними видами страхування складають 98%, за обов'язковими видами страхування – 2%.

²⁰ Площа сільськогосподарських угідь (2248,5 тис. га) складає 5,4% сільгоспугідь України. На одного мешканця регіону припадає 1,01 га орної землі, тоді як в цілому в Україні цей показник становить 0,66 га, в Європі – 0,25 га.

У структурі зернового балансу області переважає виробництво озимої пшениці. Обсяги виробництва зернових в області значно перевищують його потреби для внутрішніх цілей (на внутрішні потреби регіону використовується від 40 до 55 відсотків валового збору зернових).

Другою економіковизначальною для області сільськогосподарською культурою є соняшник. За обсягами виробництва соняшнику в 2003 році область вийшла на третє місце в Україні.

Насіння соняшнику користується великим попитом як з боку експортерів, так і вітчизняних переробних підприємств. Наявність на території області потужних оліядобувних підприємств, в т.ч. найбільшого в Європі Пологівського оліяекстракційного заводу, передбачає більш ефективний експорт готової продукції, ніж насіння соняшнику як сировини.

Таким чином, область має реальні можливості для нарощування експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва. Сприятлива кон'юнктура зернового ринку, низькі транспортні витрати, враховуючи суднохідність р. Дніпро та наявність морського порту, сприятливі агрокліматичні умови роблять вирощування озимої пшениці та соняшнику основним напрямом міжнародної спеціалізації сільського господарства області. Водночас, вихід на зовнішні ринки вимагає виробництва високоякісного зерна, відповідності світовим стандартам, що потребує значних інвестицій.

Складною залишається ситуація у тваринництві. Обсяги реалізації на забій значно перевищують обсяги вирощування худоби та птиці, зменшується чисельність усіх видів тварин. Протягом 2003 року поголів'я великої рогатої худоби зменшилась на 24%, в т.ч. корів - на 16%, свиней - на 39%, птиці - на 12%. Разом з тим, забезпечено стійке щорічне збільшення продуктивності худоби та птиці. Розвиток тваринництва знаходиться в залежності від кормової бази та умов вирощування худоби, що потребує формування регіонального страхового запасу кормів.

Перехід до ринкової економіки зумовили необхідність реформування економічних відносин в агропромисловому комплексі на базі формування реального господаря землі, засобів і результатів праці, стабілізації продовольчої безпеки населення та інтегрування в світову економіку. Так, в області реформовано 342 колективних сільгоспідприємства в товариства, кооперативи, приватні та фермерські господарства; розпайовано 1,6 млн. га сільгоспугідь.

Площа орних земель, які знаходяться в користуванні реформованих агроформувань всіх форм власності і господарювання, складає 1808 тис. га, або 94,9% від наявних в області. Пайовий фонд майна складає близько 830 млн. грн.

У результаті завершення паювання більше 216 тис. селян отримали сертифікати на право на земельний пай, 72% з яких вже замінено на державні акти. На селі виник новий ринковий тип економічних відносин – оренда землі. Договори оренди уклали 195 тис. власників паїв, орендна плата складає в середньому 740 – 760 грн. на пай.

Значних змін зазнала державна підтримка аграрного сектора. У період переходу до ринкової економіки було зменшено податковий тиск на сільськогосподарські підприємства.

Позитивним зрушенням у державній політиці щодо фінансового забезпечення підприємств агропромислового комплексу, починаючи з 2000 року, стало стимулювання грошового кредитування комерційними банками. Для цього було запроваджено часткову компенсацію ставки за кредитами. У 2000 році в аграрний сектор було

залучено 42 млн. грн. кредитних ресурсів, в т.ч. 29 млн. грн. пільгових кредитів. Вжиті заходи мали позитивний вплив на економіку реформованих господарств, сприяли покращанню їх технічного забезпечення.

Разом з тим, господарсько-правові відносини на селі в силу різних факторів ще не забезпечили належного підвищення ефективності виробництва та поліпшення умов проживання сільського населення.

Заробітна плата в сільському господарстві залишається найменшою серед галузей економіки і складає 53,4% середнього показника по області. Переважна частка доходів надходить за рахунок особистих підсобних господарств, занепадає соціальна інфраструктура сільської місцевості.

Транспортно-дорожній комплекс регіону є системою транспортних підприємств і комунікацій, що об'єднує всі сучасні види транспорту. За структурою та розміщенням транспортна система в цілому відповідає господарсько-економічним зв'язкам регіону та забезпечує високу транзитну здатність, але потребує істотного вдосконалення та модернізації для підвищення якості транспортних послуг.

Стан транспортного сектора економіки в останні роки можна охарактеризувати неоднозначно. Деякі підгалузі та підприємства працюють досить стабільно, наприклад, залізничний транспорт, порти, тоді як значно знизилися обсяги перевезень автомобільним та авіаційним транспортом²¹.

Запорізька область має значну розгалужену транспортну інфраструктуру.

Мережа шосейних доріг довжиною 6683,0 км (майже 4% всіх доріг України) з'єднує всі населені пункти області. Через територію регіону проходить ряд стратегічних трас, таких, як: Одеса-Мелітополь-Новоазовськ, Харків-Сімферополь-Севастополь, Бориспіль-Дніпропетровськ-Запоріжжя.

Мережа залізничних доріг з'єднує всі основні промислові центри регіону з містами України та країнами СНД.

Запорізька область, одна із трьох в Україні, має вагомий потенціал - річковий та морський порти.

Значна доля загального потоку вантажів у регіоні приходить на Запорізький річковий вантажний порт, один з десяти річкових портів України, який є спеціалізованим по переробці промислових, у тому числі, металургійних вантажів.

Бердянський морський порт - морські ворота області (на території України 20 морських торговельних портів). Портове обладнання дозволяє приймати та зберігати всі види вантажу та обслуговувати всі типи судів, у тому числі річкові та океанські.

Запорізький регіональний аеропорт має статус міжнародного і займає одне з провідних місць в Україні за інтенсивністю потоку пасажирів. Аеропорт м. Бердянська Запорізької області також має статус міжнародного, таким чином, на території області розташовано 2 із 30 аеропортів України.

Такі авіакомпанії, як "Lufthansa", "Austrian Airline Group" та "Eurowings" відкрили свої представництва в Запорізькій області.

В області розвинуті всі види зв'язку. Регіон має розгалужену телефонну мережу. Активно розвиваються системи мобільного та пейджингового зв'язку, впроваджено цифрові телефонні станції. Глобальна мережа "Інтернет" у режимі "он-лайн" використовується в усіх галузях господарського життя.

²¹ У 1990 році вантажооборот становив 19903,5 млн. ткм, а в 2003 році – 10676,3 млн. ткм. (53,6% обсягу 1990 року).

Всіма видами транспорту в 1990 році було перевезено 551 млн. пасажирів, а в 2003 - 170,7 млн. пасажирів (в 3,2 раза менше, ніж у 1990 році).

Запорізька область посідає перше місце серед регіонів України за показниками телефонізації на душу населення²².

Розвиток споживчого ринку насамперед залежить від реальних доходів населення, витрат і заощаджень.

Протягом 1996–2003 років спостерігається тенденція зростання доходів населення²³. Реальні доходи мешканців області зросли майже у 4 рази (1703,8 млн. грн. у 1996 році та 6575 млн. грн. у 2003 році).

Основним джерелом доходів населення області залишається заробітна плата - 49,1% у загальному обсязі доходів. Значну частку доходів складають соціальні допомоги та інші трансферти – 32,2%, прибуток і змішаний дохід – 16,6%.

Рівень середньомісячної заробітної плати працівників області постійно зростає²⁴. За цим показником область протягом останніх років стабільно посідає 3 місце в Україні після м. Києва та Донецької області.

Разом з тим, у 2003 році середньомісячна заробітна плата на 17 територіях області та працівників за окремими видами діяльності (у сфері освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги, відпочинку, культури та спорту) не перевищувала прожиткового мінімуму та була в межах 55-64% середнього показника по економіці, тобто значним залишався рівень диференціації заробітної плати.

Незважаючи на стійку тенденцію зростання заробітної плати, зберігається явище її значної невивлати (на 01.09.2004 сума боргу становила 34,95 млн. грн.).

Для структури витрат і заощаджень населення у 2003 році було характерним зниження частки придбання товарів і послуг до загального обсягу витрат та заощаджень на 3,7 відсоткового пункту. Питома вага заощаджень, навпаки, збільшилась майже у 2 рази порівняно з 2002 роком (з 4,4% до 7,8%).

Зростання реальних грошових доходів населення за останні роки позитивно впливає на платоспроможний попит населення і призводить до удосконалення соціальної стратифікації суспільства, зокрема збільшення частки середнього класу, який виступає рушійною силою позитивних змін у сфері економічного розвитку²⁵.

Стабільно збільшується загальний обсяг роздрібного товарообороту, відкриваються сучасні торговельні підприємства. У 2003 році в області здійснювали торговельну діяльність 2254 підприємства. Значне місце у забезпеченні населення товарами, особливо продуктами харчування, займають ринки²⁶.

Оборот роздрібної торгівлі за I півріччя 2004 року становив 2653,4 млн. грн., або на 12,6% більше, ніж у відповідному періоді 2003 року. Обороти ресторанного господарства за цей період збільшився на 9,2% і становив 67,7 млн. грн.

Розвиток торговельної мережі відбувається, в основному, за рахунок відкриття підприємств малої потужності фізичними особами.

²² Забезпеченість населення основними домашніми телефонними апаратами на 100 сімей складає: в містах – 68 апаратів, в сільській місцевості – 29 апаратів.

²³ У 2003 році наявні доходи у розрахунку на одну особу за місяць становили 304,96 грн. (в середньому в Україні – 279,35 грн.). За підсумками 2003 року Запорізька область за розміром наявного доходу на одну особу (3659,6 грн.) посідає 2 місце серед регіонів України, поступаючись лише м. Київ – 5016,5 грн.

²⁴ У 1996 році середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного працівника складала 146,4 грн., то у 2003 році її рівень склав 541,3 грн. (зросла у порівнянні з попереднім роком на 21,7%), у I півріччі 2004 року - 636,42 грн. (на 24,5%).

²⁵ Частка дорослого населення, що визначається як середній клас, у країнах Європи складає 52-60%, в Україні – 10-12%.

²⁶ В області функціонує 104 ринки, що більше ніж у 1995 році на 58,7%. Загальна кількість обладнаних торгових місць становить 42236 одиниць. На території ринків діє 338 магазинів (119 з них – власні) і 71 об'єкт ресторанного господарства (20 – власні).

ГОЛОВНА МЕТА ТА СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ

Місія Стратегії економічного та соціального розвитку Запорізької області на 2004-2015 роки:

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕШКАНЦЯМ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ГІДНИХ УМОВ ЖИТТЯ ТА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Виходячи з цього, визначено три стратегічні цілі розвитку Запорізької області, які не стосуються галузевих чи секторних пріоритетів, а сформульовані як функціональний підхід регіонального розвитку:

1. Запорізька область – колыска української демократії, центр відродження української духовності та культури.
2. Запорізька область – регіон, привабливий для проживання.
3. Запорізька область – регіон конкурентоспроможної економіки.

Вирішення завдань, пов'язаних з утвердженням соціально орієнтованого структурно-інноваційного шляху буде здійснюватися поетапно.

Перший етап (2004–2005 роки) – період формування інституційних, фінансових і організаційних передумов, глибоких якісних перетворень в усіх сферах суспільного життя.

Другий етап (2006–2009 роки) - період економічного розвитку на основі здійснення комплексної модернізації підприємств, утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі розвитку та формування базових засад соціально орієнтованого ринкового господарства, упорядкування відносин власності, глибокої демократизації суспільних процесів.

Третій етап (2010-2015 роки) - період закріплення стійких темпів зростання з акцентами на вирішення широкого комплексу проблем поліпшення добробуту населення.

Очікується, що досягнення стратегічних цілей забезпечить:

підвищення соціальної активності та відповідальності за майбутнє свого регіону мешканців області,

покращання умов проживання та гармонійного розвитку людини;

підвищення рівня зайнятості та подолання безробіття;

зростання доходів населення регіону та, як наслідок, підвищення купівельної спроможності, обсягів споживання, що сприятиме наближенню до світових стандартів проживання;

збільшення надходжень до місцевих бюджетів.

Головним чинником та основою реалізації Стратегії розвитку області є сталий та збалансований економічний розвиток як передумова збільшення доходів населення та забезпечення соціальних гарантій, підвищення якості послуг та покращення навколишнього середовища, а також генерування та впровадження нових ідей та проектів розвитку.

Шляхи забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку та соціальної переорієнтації економічної політики, створення передумов розвитку особистості і приватного підприємництва визначені у Посланні Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки”,

Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції”.

Стратегічна ціль № 1
Запорізька область – колыска української демократії,
центр відродження української духовності та культури

Операційна ціль 1.1.

Відтворення, збереження та примноження цінностей національної культури

Піклуючись про відтворення історичної пам'яті, розвиток духовності, повернення до багатовікових національних традицій, Президент України, Уряд прийняли ряд рішень "Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва" (Указ Президента України від 04.01.95 № 14/95), "Про Програму відтворення видатних пам'яток історії та культури" (постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.99 № 700), "Про Національний заповідник "Хортиця" (постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.93 № 254), “Про затвердження заходів щодо розвитку Національного заповідника “Хортиця” на 2001-2005 роки” (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2001 № 202-р).

Згідно з вказаними рішеннями Президента України та Уряду, з метою відновлення пам'ятних місць, пов'язаних з історією запорозького козацтва, і відзначення 10-ї річниці Незалежності України, Запорізька обласна державна адміністрація одним із пріоритетних напрямів визначила відтворення історико-культурного комплексу "Запорозька Січ" на території Національного заповідника "Хортиця".

Історико-культурний комплекс "Запорозька Січ" покликаний стати моделлю військового та адміністративно-політичного центру запорозького козацтва, який буде давати повну уяву про матеріальну і духовну культуру запорозького козацтва на всьому історичному періоді його існування. Комплекс "Запорозька Січ" поєднує в своєму складі музейно-експозиційні та рекреаційні об'єкти.

До Державного реєстру національного культурного надбання України внесено 18 пам'яток області, серед яких Національний заповідник “Хортиця”, історико-археологічний музей-заповідник “Кам’яна Могила”, історико-архітектурний музей-заповідник “Садиба Попова”, Дніпрогес. Область також багата археологічними пам'ятками світового значення, найбільші з яких - курганні могильники Канат-Могила та Поповські могили у Бердянському районі: Куляб-Могила - у Михайлівському; Солоха, Мамай-гора - у Кам’янсько-Дніпровському; Цимбалові могили - у Великобілозерському районах, а також Лиса Гора - у Василівському районі.

Основні завдання:

сприяти збереженню наявних та створенню нових культурно-мистецьких закладів з метою відтворення історичної пам'яті, ствердження духовності, повернення до багатовікових національних традицій;

розвивати культурну інфраструктуру з метою підвищення її привабливості для мешканців України та іноземних гостей;

сприяти організації та проведенню наукових та культурних заходів з питань історії запорозького козацтва: тематичних екскурсій, творчих виставок по козацькій тематиці та з народних промислів, проведення наукових конференцій, симпозіумів та семінарів; створити найкращі умови для прийому туристів та забезпечення культурного відпочинку відвідувачів.

Операційна ціль 1.2.

Формування соціальної активності, почуття патріотизму, відповідальності за долю регіону

Значна увага приділятиметься дослідженню та вивченню соціально-економічної і суспільно-політичної ситуації в області, розвитку науково-просвітницької діяльності громадських організацій в регіоні згідно з відповідним Указом Президента України від 16.05.2001 № 316/2001.

Основні завдання:

сприяння розвитку місцевого самоврядування на території регіону та підвищенню ефективності взаємодії виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

активізація роботи щодо використання історичного потенціалу регіону;

залучення громадськості до розробки та реалізації програм розвитку різних сфер діяльності через засоби масової інформації, заклади освіти, культури та мистецтва, суспільні та професійні спілки;

сприяння створенню та розвитку регіональних спілок, об'єднань за напрямками діяльності з метою їх участі у розв'язанні проблем розвитку регіону;

забезпечення прозорості діяльності владних структур та наближення їх до мешканців, зокрема, шляхом створення умов взаємозв'язку через електронні канали.

Операційна ціль 1.3.

Створення умов для розвитку особистості

Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації і держави, є визначальним чинником відтворення та нарощування інтелектуального, духовного та економічного потенціалу регіону, а тому є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту населення області, забезпечення інноваційного розвитку регіону, його конкурентоспроможності.

Відповідно до Послання Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” сфера освіти є визначальною в сучасному цивілізаційному процесі, а широкомасштабна довгострокова модернізація всієї системи освіти, наближення її якості до стандартів ЄС, потреб внутрішнього розвитку держави та суспільства, ринкової економіки є базовою передумовою розвитку і примноження людського потенціалу в Україні як головної складової національного багатства і рушійної сили суспільного поступу, визначального критерію оцінки його рівня.

За період 1991 – 2003 років в області здійснено суттєві кроки в реформуванні системи освіти, в результаті якої вона набула стабільності, поступального якісного розвитку, адекватного здійснюваним ринковим реформам.

Розвиток освіти необхідно спрямовувати на забезпечення рівного доступу до якісної освіти населення області незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я; забезпечення конкурентоспроможності випускників навчальних закладів усіх рівнів у суспільстві шляхом:

розвитку в регіоні цілісної системи неперервної освіти, до якої входять: дошкілля – повна загальна середня освіта – професійно-технічна – вища – післядипломна освіта, яка створює необхідні умови для забезпечення потреб мешканців регіону в освіті протягом усього життя;

корінного поліпшення ресурсного забезпечення освіти, перш за все – створення сучасної матеріально-технічної бази навчальних закладів;

оптимізації структури освітньої мережі, створення умов для профільного,

екстернатного і дистанційного навчання;

розвитку регіональної мережі навчальних закладів усіх рівнів для громадян з особливостями розвитку, їх інтеграції в соціально-економічне середовище;

реформування професійно-технічних навчальних закладів різних типів, спрямувань та форм власності з урахуванням реальної специфіки та потреб ринку праці регіону;

сприяння впровадженню ступневості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, орієнтації переліку спеціальностей і спеціалізації на соціально-економічні потреби регіону, формуванню та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів ступеневої підготовки фахівців;

сприяння інтеграції вищих навчальних закладів, наукових установ і підприємств для забезпечення професійної мобільності випускників ВНЗ на ринку праці;

впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності освіти, підготовки молодого покоління до життя в інформаційному суспільстві;

створення міжгалузевих навчальних центрів із залученням викладачів міжнародного рівня;

впровадження навчальних програм підготовки підприємців малого та середнього бізнесу.

Головною метою державної політики у сфері культури і мистецтва є зростання духовно-інтелектуального потенціалу, збереження національної культурної спадщини та забезпечення доступу всіх верств населення до культурних надбань.

Пріоритетні напрями розвитку галузі:

збереження та утримання базових елементів культурно-мистецької інфраструктури, здійснення заходів щодо поліпшення матеріальної бази, технічної модернізації закладів культури. Проведення реконструкції обласних будівель художнього музею та театру юного глядача;

збереження та охорона культурної спадщини;

створення умов для подальшого розвитку професіонального мистецтва, підтримка творчих спілок;

посилення інформаційної ролі публічних бібліотек області шляхом поповнення бібліотечних фондів новими надходженнями, запровадження новітніх інформаційних технологій;

продовження обласних акцій “Сільська бібліотека”, “Мистецтво одного села”, “Культура малих міст”;

удосконалення кінообслуговування населення;

подальший розвиток самодіяльної народної творчості;

проведення творчих звітів майстрів мистецтва та самодіяльних колективів області, обласних культурно-мистецьких акцій, Всеукраїнських фестивалів “Хортиця”, “Ми - українські”, “Топ-Топ”, “Акорди Хортиці” тощо;

забезпечення функціонування мережі початкових спеціалізованих і вищих мистецьких навчальних закладів, здійснення в них комп’ютеризації навчального процесу.

Операційна ціль 1.4.

Запорізький край – регіон злагоди

Сьогодні українська держава не лише декларує та гарантує права національних меншин, але і сприяє через органи влади на місцях їх практичній реалізації. Як зазначають закордонні експерти, на сьогодні в Україні в основу діяльності національно-

культурних громад покладено найбільш демократичну нормативну базу. Це дозволяє і національним осередкам Запоріжжя в повній мірі здійснювати свою статутну діяльність, спрямовану на зміцнення злагоди та порозуміння в регіоні.

Владними структурами області вживаються заходи щодо забезпечення міжнаціональної злагоди, миру та порозуміння в регіоні, запобігання проявів дискримінації та дій національних меншин, спрямованих на розпалювання міжетнічної ворожнечі.

Відповідно до Розпорядження Президента України від 21.09.2001 “Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств”, головою Запорізької облдержадміністрації видано розпорядження від 09.07.2002 № 271 “Про затвердження Комплексних заходів щодо розвитку культур національних меншин в Запорізькій області на період до 2005 року”.

Стратегічною метою етнонаціональної політики в регіоні до 2015 року є згуртування національних меншин регіону навколо ідеї української державності та інтеграції у європейську спільноту шляхом взаємодії з материнськими державами.

З цією метою буде забезпечено:

завершення оформлення в цілому організаційної структури громадських організацій національних меншин у регіоні та механізму взаємодії з ними органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на місцях;

надання допомоги національно-культурним товариствам з боку місцевих органів влади щодо удосконалення механізму реалізації наявної нормативно-правової бази із їх основних напрямів діяльності.

сприяння у вирішенні громадськими організаціями національно-культурних товариств питань розвитку громад.

Критерії виміру очікуваних результатів впливу розвитку сфери національних відносин на економічні та соціальні показники розвитку регіону:

відсутність міжнаціональних конфліктів на території області;

розширення зв'язків національно-культурних громад із материнськими країнами, що позитивно вплине на зростання інвестицій в регіон.

Об'єктивно оцінюючи стан справ зі злочинністю та охороною громадського порядку в регіоні та з метою виконання основних положень Закону України “Про місцеву міліцію”, необхідно вжити заходів щодо:

вирішення кадрової проблеми регіональних органів внутрішніх справ шляхом залучення соціально-активних професійно підготовлених кадрів;

поліпшення матеріально-технічного забезпечення органів внутрішніх справ, насамперед автотранспортом і засобами зв'язку.

Основна роль органів місцевої влади в поліпшенні громадського порядку полягає у повсякденній роботі з безпритульними та бездоглядними дітьми та суттєвому соціальному захисті неповнолітніх шляхом:

профілактичної роботи служб у справах неповнолітніх і кримінальної міліції щодо попередження дитячої бездоглядності, безпритульності та підліткової злочинності (рейди “Неблагополучна сім'я”, “Дозвілля”, “Канікули”, “Діти вулиці”);

пропаганди здорового способу життя у підлітковому середовищі;

моніторинг морального та матеріального стану неблагополучних сімей з дітьми;

захист дітей, які опинились в життєво складних умовах;

вилучення дітей з вулиці та із сімей, перебування в яких загрожує життю, та влаштування їх в притулки;

реорганізації притулків для неповнолітніх в центри соціальної реабілітації для неповнолітніх;

формування суспільної думки щодо недопущення насильства в сім'ї та падіння інституту сім'ї в засобах масової інформації;
 проведення наукових досліджень щодо з'ясування природи синдрому дитячого бродяжництва;
 залучення підприємств, фізичних осіб, громадськості для створення місцевих фондів та акумуляції в них коштів з метою допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Стратегічна ціль № 2

Запорізька область – регіон, привабливий для життя

Операційна ціль 2.1.

Забезпечення ефективного та якісного медичного обслуговування та соціального захисту населення

Основна мета глибоких перетворень у сфері охорони здоров'я полягає у поліпшенні стану здоров'я населення на основі зміни пріоритету діяльності з лікування, як усунення наслідків хвороби, на профілактику та забезпечення доступності якісної медичної допомоги.

Пріоритетними напрямками розвитку медичного обслуговування населення визначаються:

пропагування здорового способу життя; моніторинг стану здоров'я громадян;
 профілактика серцево-судинних захворювань;
 боротьба із соціально-небезпечними хворобами: туберкульоз, венеричні захворювання, СНІД, наркоманія;
 профілактика і лікування хвороб, що впливають на інвалідність і смертність дітей;
 якісне медичне обслуговування соціально незахищених верств населення: ветеранів війни, праці, інвалідів.

З метою забезпечення доступності медичних послуг і підвищення якості їх надання передбачається:

переоснащення та укріплення матеріально-технічної бази лікувальних закладів області, розширення парку санітарного автотранспорту;
 укомплектування лікарями закладів охорони здоров'я сільської місцевості;
 поетапне переоснащення медичним обладнанням центральних районних лікарень, придбання санітарного автотранспорту та інше;
 розширення мережі регіональних перинатальних центрів по наданню медичної допомоги вагітним, породіллям і новонародженим з тяжкою екстрагенітальною патологією.

Функціонування сфери охорони здоров'я у перспективі потребує докорінного реформування, що передбачає запровадження сучасних економічних засад та передових технологій, дотримання науково-обґрунтованих нормативів медичного обслуговування населення з урахуванням особливостей розселення, стану здоров'я та соціально-демографічних чинників.

Структурна перебудова галузі, перерозподіл інфраструктурного і кадрового потенціалу на користь амбулаторно-поліклінічної ланки, переведення частини стаціонарних лікувальних процедур на амбулаторну основу, покращання якості функціонально-діагностичного обстеження, лікування і обслуговування хворих на догоспітальному етапі сприятиме посиленню профілактичної складової комплексу заходів з охорони здоров'я населення, скороченню обсягів госпіталізації та тривалості перебування хворих в стаціонарах.

Основні завдання у галузі реформування та раціоналізації надання медичної допомоги:

- переведення закладів первинної медичної допомоги на роботу за принципами загальної практики – сімейної медицини;

- повномасштабне поширення передового досвіду фахівців галузевих медичних центрів;

- реструктуризація шляхом розвитку ефективних і дешевших форм амбулаторно-поліклінічного обслуговування;

- зміцнення взаємозв'язку між амбулаторно-поліклінічною та стаціонарною ланками;

- впровадження медичного страхування;

- удосконалення механізмів розподілу і використання бюджетних коштів, залучення позабюджетних джерел фінансування.

Соціальне забезпечення осіб, які мають право на пільги згідно з чинним законодавством, є одним із пріоритетних напрямів діяльності регіональних органів влади.

Підтримка соціально вразливих верств населення буде здійснюватись на адресних засадах, забезпечуючи диференціацію максимального рівня допомоги для різних категорій населення.

Механізм впровадження нових напрямів включає:

- створення Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб з правом на пільги, включення до нього нових категорій пільговиків за соціальною ознакою, впровадження частково готівкових виплат на окремі види пільг;

- впровадження на місцевому рівні методології та системи надання пільг та адресної допомоги;

- впровадження готівкової виплати як в системі пільг, так і в житлових субсидіях для відшкодування населенню вартості житлово-комунальних послуг і палива;

- впровадження електронної мережі для інформації про конкретну особу;

- спрощення механізму призначення та отримання соціальної допомоги з метою їх більшої доступності; робота з населенням за одним зверненням (заявою);

- впровадження загальноєвропейської методології з упорядкованою системою власності за умов глибокої демократизації суспільних процесів.

Підвищення рівня життя населення до відповідних стандартів обов'язково позначиться на обсягах адресних допоміг і виплат, тобто сприятиме їх зниженню. Прогнозується, що при успішній реалізації соціально-економічних прогнозів і заходів кількість сімей-отримувачів субсидій зменшиться від 15-12% щомісячно до 3-4% (Європейський рівень).

Операційна ціль 2.2.

Покращання житлових умов та обслуговування мешканців області

Вирішення житлової проблеми в області здійснюється шляхом реалізації програм будівництва житла для молоді, військовослужбовців, індивідуальних сільських забудовників, а також забезпечення житлом громадян, які потребують соціального захисту, та людей з обмеженими фізичними можливостями.

Основними стратегічними цілями регіональної політики у житловому будівництві є:

- запровадження економічних механізмів щодо стимулювання залучення у житлове будівництво коштів населення та інших позабюджетних і нетрадиційних джерел фінансування;

- розширення фінансової підтримки за рахунок коштів державного та місцевих

бюджетів кредитування будівництва житла для сільських забудовників відповідно до обласної цільової програми “Сільське подвір’я” та молодих сімей за програмою “Молодій Запорізькій родині - доступне житло”;

сприяння забезпеченню житлом військовослужбовців та членів їх сімей, а також соціально незахищених верст населення;

реалізація заходів щодо скорочення об’єктів незавершеного житлового будівництва, розташованих на території регіону;

поширення позитивного досвіду структурного підрозділу холдингової компанії “Київміськбуд”, який проводиться в м. Запоріжжя, щодо залучення коштів населення в житлове будівництво;

реконструкція існуючого житлового фонду, модернізація застарілого житла, побудованого в 60 -70 роках (перших масових серій);

запровадження іпотечного кредитування та нових фінансово-кредитних механізмів залучення коштів у житлове будівництво відповідно до Законів України “Про іпотеку” та “Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю”;

Забезпечення надійності функціонування підприємств галузі та її сталого розвитку для належного надання споживачам житлово-комунальних послуг потребує реалізації наступних завдань:

стабілізація фінансово-економічного стану підприємств житлово-комунального господарства та подолання їх збитковості;

модернізація та технічне переобладнання об’єктів житлово-комунального господарства;

передача підприємств галузі більш ефективному власнику за рахунок створення конкурентного середовища і реформування ринку житлово-комунальних послуг;

удосконалення тарифної політики; прозорість у прийнятті рішень щодо розвитку комунальних послуг та встановлення тарифів на них, вирішення питань соціального захисту, доступність житлово-комунальних послуг для громадян з низьким рівнем доходів;

запровадження механізму інноваційного розвитку житлово-комунального господарства області та стимулювання ефективної інвестиційної політики в галузі.

З метою поліпшення умов проживання населення забезпечити:

якісною питною водою міське та сільське населення шляхом будівництва централізованого питного водопостачання населених пунктів;

стабільне теплопостачання шляхом реконструкції існуючих інженерних комунікацій та будівництва нових систем;

подальший розвиток системи газопостачання за умови 100% газифікації населених пунктів області.

Операційна ціль 2.3.

Поліпшення екологічного стану

Екологічна стратегія - паритетна складова стратегії переходу до сталого розвитку регіону і має здійснюватися з урахуванням пріоритетності екологічних проблем за критеріями ризику впливів на сфери життєдіяльності суспільства, здоров’я населення та інтересів майбутніх поколінь.

Пріоритетами в розвитку галузі є:

забезпечення екологічної безпеки ядерних об’єктів і радіаційного захисту

населення і навколишньої природного середовища;
 поліпшення екологічного стану рік, зокрема басейну Дніпра, і якості питної води;
 стабілізація і поліпшення екологічної ситуації в містах і промислових центрах області;

попередження забруднення Чорного та Азовського морів, поліпшення їх екологічного стану;

формування збалансованої системи природокористування і екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті;

збереження біологічної і ландшафтної розмаїтості, розвиток природно-заповідної справи.

Реалізація стратегічних планів повинна здійснюватися через цільові національні та регіональні екологічні програми:

Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води;

Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів;

Загальнодержавної програми “Ліси України” (створення та реконструкція лісових смуг по берегах річок, ярів, балок, а також створення лісових смуг на водозборах в межах області);

Державної програми запобігання і боротьби з підтопленням земель;

Загальнодержавної програми розвитку водного господарства, та до складу якої входять 6 довгострокових регіональних програм.

Обласної програми охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;

Програми виходу з екологічної кризи м. Запоріжжя на період 2001-2010 років;

Програми використання відходів виробництва і споживання на період до 2005 року;

Обласної програми поводження з токсичними відходами.

З метою вирішення екологічних проблем будуть реалізовані природоохоронні заходи програм збереження земельних та мінерально-сировинних ресурсів, природно-заповідного фонду, покращання стану лісів.

Операційна ціль 2.4.

Розвиток та ефективне використання курортно-рекреаційного потенціалу

В умовах економічного росту, прогресуючих процесів структурних змін і зростання міжнародних контактів, з’являються сприятливі умови для розвитку курортно-рекреаційних послуг, які пов’язані, насамперед, з природними та культурними особливостями Запорізької області.

Головні завдання розвитку курортно-рекреаційної галузі:

модернізація діючих курортно-рекреаційних закладів, створення та функціонування високорентабельних курортно-рекреаційних підприємств на базі впровадження сучасних технологій, створення лікувальних центрів, які надаватимуть платні послуги;

освоєння нових рекреаційно-курортних зон та територій, які мають рекреаційний потенціал;

проведення тендерів на право виділення рекреаційних територій під забудову об’єктами рекреації з пайовою участю на розвиток інженерної та загально-курортної

інфраструктури;

подальше розширення номенклатури курортно-рекреаційних послуг за рахунок екзотичного туризму і різних видів медичних послуг – від діагностики, профілактики до лікування захворювань із широким використанням наявних рекреаційних та лікувальних ресурсів із дотриманням вимог охорони навколишнього природного середовища.

Стратегічна ціль № 3

Запорізька область – регіон конкурентоспроможної економіки

Операційна ціль 3.1.

Структурна перебудова економіки на засадах утвердження інноваційно-інвестиційна моделі розвитку та ефективного використання ресурсного потенціалу

Запорізька область належить до індустріально розвинених регіонів України. Успадкована структурна деформованість економіки регіону, домінування в ній сировинних галузей і галузей з низьким рівнем обробки потребує вирівнювання існуючих несприятливих диспропорцій і є одним із визначальних завдань промислової політики, яка має стати основним інструментом підвищення конкурентоспроможності й структурно-інноваційного оновлення економіки регіону, посилення її соціальної спрямованості.

Критерієм структурно-інноваційних змін є системна модернізація промислового виробництва, відповідність сучасним вимогам науково-технічного прогресу.

Ключовим завданням розбудови інноваційної моделі є забезпечення структурних зрушень в економіці у напрямі зростання ролі високотехнологічних галузей з великою часткою доданої вартості, високої технологічної складності. При цьому передбачається випереджаюче зростання виробництва та експорту продукції з високим ступенем обробки та швидким обігом капіталу.

Основний акцент в розвитку галузей важкої промисловості має бути зроблено не на нарощування кількісних показників, а на якість продукції, перехід на екологічно прийнятні технології. У металургійному комплексі слід забезпечити інтенсивний технологічний розвиток порошкової та кольорової металургії, зокрема виплавки алюмінієвих і титанових сплавів, впровадження процесів безперервного розливу сталі, налагодження випуску автомобільного листа високої якості та корозієстійкої сталі.

Основними напрямками становлення інноваційної економіки області визначені:

системна модернізація промислового виробництва, його відповідність сучасним вимогам науково-технічного прогресу та постіндустріального розвитку;

створення галузевих регіональних кластерів;

забезпечення ефективної взаємодії науки та виробництва, сприяння впровадженню у виробництво нових енерго- і ресурсозберігаючих технологій, нових видів конкурентоспроможної, в т.ч. імпортозамінної продукції з метою подолання ресурсовитратного характеру виробництва і розвитку низьковитратних технологій;

активне впровадження у виробництво вітчизняних і зарубіжних науково-технічних розробок і винаходів із подальшою передачею результатів для широкого використання в економіці та на зовнішньому ринку;

розвиток високотехнологічного, наукоємного, екобезпечного виробництва;

формування ефективного внутрішнього ринку, в тому числі високих технологій; насичення внутрішнього ринку конкурентоспроможними товарами і послугами виробничого та споживчого призначення;

залучення наукового потенціалу до вирішення проблемних питань розвитку середнього та малого підприємництва.

Інвестиційна стратегія виходитиме з таких принципів:

активізація інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, залучення як вітчизняних, так і іноземних стратегічних інвесторів;

спрямування ресурсів кредитно-фінансової сфери на здійснення інвестицій в реальний сектор економіки (промисловість, сільське господарство, торгівлю тощо);

стимулювання процесів нагромадження капіталів населення та їх інвестиційного використання в реальному секторі економіки.

залучення значного обсягу приватного капіталу в науково-технічну сферу;

створення регіонального інформаційно-виставкового комплексу.

Стратегія розвитку металургійної галузі області визначена з урахуванням основних положень Державної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу на період до 2011 року та передбачає здійснення таких заходів:

реструктуризацію виробничих потужностей підприємств відповідно до кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринку шляхом вилучення надлишкових потужностей, морально і фізично застарілого обладнання;

зниження витрат на виробництво та забезпечення рентабельної роботи підприємств;

реалізацію інноваційних проектів розвитку низько витратних технологій, впровадження нового високоефективного обладнання, що забезпечує виробництво конкурентоспроможної продукції;

освоєння виробництва нових видів продукції;

реконструкцію підприємств відповідно до стандартів ЄС і впровадження ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій.

Регіональна промислова політика у металургійній галузі має бути спрямована на поглиблення міжнародного співробітництва, перехід до європейських і світових стандартів, збільшення обсягів інвестицій.

Створення інституційних, економічних та організаційних передумов випереджаючого розвитку машинобудування є одним із ключових завдань стратегії промислової політики. Машинобудування має забезпечити, насамперед, зростання випуску конкурентоспроможної інвестиційної продукції для потреб внутрішнього ринку - масового оновлення основних виробничих фондів машинобудівних підприємств. Такою ж мірою перспективним є даліше нарощування експортного потенціалу машинобудівників.

Пріоритетні напрями розвитку машинобудування:

освоєння нових видів складної, конкурентоспроможної і наукомісткої техніки для технічного та технологічного переоснащення галузей економіки (енергетики, транспорту, агропромислового комплексу, житлово-комунального господарства тощо);

сприяння розвитку наукомістких виробництв з використанням інформаційних і комунікативних технологій;

створення конкурентоспроможної елементної бази та комплектуючих виробів для приладобудування, засобів зв'язку і телекомунікацій, різке збільшення обсягів виробництва складної конкурентоспроможної побутової техніки;

збільшення обсягів виробництва експортної та імпортозамінної продукції та сприяння всебічному розвитку спільних підприємств, виробничої кооперації з підприємствами інших країн.

Враховуючи ключове значення машинобудування для технологічного переозброєння всіх галузей виробництва, необхідно забезпечити нарощування його частки в загальній структурі промисловості до 35-40%.

Найпринциповішим завданням розвитку легкої промисловості регіону є підвищення якості та конкурентоспроможності виробів, розширення позицій на внутрішньому ринку шляхом удосконалення технологій виробництва та освоєння нових видів продукції, переходу до інноваційної моделі розвитку та інтенсивного оновлення виробничих потужностей.

Галузь потребує структурного удосконалення, створення інституційних та економічних умов для поглиблення вертикальної інтеграції виробництва, у тому числі із залученням іноземних інвестицій, розширення мережі оптової та фірмової торгівлі, зміцнення маркетингових служб підприємств, стимулювання розвитку малого підприємництва, вжиття заходів щодо "детінізації" виробництва і збуту продукції.

Основними завданнями розвитку харчової промисловості є:

збільшення місткості внутрішнього ринку продовольчих товарів як результат підвищення платоспроможного попиту споживачів;

розширення та удосконалення інфраструктури, що стосується заготівлі сільськогосподарської сировини та реалізації готових продуктів харчування;

освоєння прогресивних технологій і впровадження технічних засобів, які забезпечуватимуть випуск високоякісної екологічно безпечної харчової продукції за мінімальних витрат енергії, сировини, матеріалів і праці;

удосконалення маркетингової діяльності підприємств на внутрішньому та зовнішніх ринках;

створення банків даних інвестиційно-привабливих підприємств з метою формування їхнього позитивного інвестиційного іміджу;

стимулювання експорту продовольчих товарів, збільшення у загальному обсязі українського експорту частки їх продукції з високим ступенем переробки.

Враховуючи місткий внутрішній ринок, частка легкої промисловості має збільшитись до 3-5%, харчової – зрости на 30-40% і вийти на рівень 10% загального обсягу виробництва.

Туристичні послуги є суттєвим джерелом збільшення частки сфери послуг у загальнообласному обсязі виробництва. Розвиток туризму та різних форм рекреації є вагомим чинником росту зайнятості, особливо на сільських територіях, а охорона культурної спадщини веде до створення регіональної особистості.

Пріоритетність розвитку в'їзного та внутрішнього туризму є важливим чинником підвищення добробуту та якості життя мешканців області, створення додаткових робочих місць та поповнення дохідної частини місцевих бюджетів.

Забезпечення сталого розвитку туристичної галузі має базуватися на:

підвищенні якості послуг з одночасним поліпшенням ефективності роботи готелів та інших об'єктів туристичної інфраструктури; забезпеченні відповідного рівня як комунальної інфраструктури, так і закладів розміщення, харчування, розваг для туристів;

стимулюванні розвитку перспективних тематичних напрямів туризму, в т.ч. культурно-пізнавального, екологічного, рибальського, мисливського, сільського та інших;

розробленні нових екскурсійних маршрутів, з урахуванням історико-культурних цінностей регіону;

створенні високоякісної рекламної кампанії регіонального туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках, підготовці необхідної інформації про туристично-рекреаційний потенціал регіону.

Використання цього потенціалу тісно пов'язано з розвитком

зовнішньоекономічної діяльності в області, поліпшенням транспортного, торговельного та готельного обслуговування.

Операційна ціль 3.2.

Створення високоефективного та стабільного сільського господарства

Запорізька область має значні можливості для розвитку сільського господарства, перетворення його у високоефективний, експортоспроможний сектор економіки, здатний забезпечити продовольчу безпеку регіону.

Стратегічними цілями розвитку аграрного сектора регіону є:

досягнення стабільного економічного зростання шляхом забезпечення умов для розвитку ефективного підприємництва в аграрному секторі;

підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового сектора на внутрішньому та зовнішніх ринках на базі нарощування обсягів інвестицій та їх інноваційного спрямування;

підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників;

створення розгалуженої заготівельно-збутової мережі, зорієнтованої на велику кількість покупців і продавців;

формування дієздатної системи кредитного забезпечення агропромислового комплексу;

розвиток мережі кредитних спілок і створення на їх основі кооперативних банків;

врегулювання відносин власності на землю та майно;

підвищення рівня зайнятості сільського населення;

створення цивілізованих умов для проживання в сільській місцевості як основи припливу працездатних верств населення та відтворення людського капіталу;

формування дієздатних сільських територіальних громад.

Операційна ціль 3.3.

Розвиток транспортної та інформаційної інфраструктури

Вигідне географічне розташування області та наявність виходу до Азовського моря роблять одним із важливих стратегічних напрямів розвитку транспортно-дорожнього комплексу області забезпечення використання транзитного потенціалу.

Одним із важливих питань при цьому є розбудова доріг, особливо державного значення. Основна інвестиційна діяльність у цьому напрямі в наступні роки буде спрямована на реконструкцію автодороги Харків-Сімферополь-Севастополь, яка в перспективі за параметрами досягне першої категорії. Це сприятиме наближенню до міжнародних стандартів умови перевезення пасажирів і вантажів.

До пріоритетів у транспортній галузі відносяться оновлення основних виробничих фондів, насамперед рухомого складу та дорожнього господарства; підвищення технічного рівня та якості будівництва і ремонту автомобільних шляхів, мостів, аеропорту, залізниці із запровадженням сучасних технологій транспорту. Фінансування зазначених робіт здійснюватиметься із застосуванням лізингових механізмів, залученням коштів перевізників і приватних інвесторів (у т. ч. іноземних).

Особливого значення набуває технічне переоснащення підприємств транспорту:

Бердянським морським портом передбачається будівництво комплексів по переробці контейнерів, нафтопродуктів, зернових вантажів за сучасними технологіями;

Запорізький річковий порт передбачає за рахунок залучення нових вантажопотоків збільшити обсяги навантажувально-розвантажувальних робіт;

ДП “Міжнародний аеропорт Запоріжжя” планується проведення ремонту злітно-посадочної смуги та заміна світлосигнальної системи, розширення площі покриття перону та будівництво місця стояни для ВС типу АН-124, проведення реконструкції аеровокзалу та заміна радіотехнічного обладнання системи посадки.

Основні зусилля автотранспортників області будуть направлені на вдосконалення існуючої маршрутної мережі, охоплення усіх населених пунктів і забезпечення підвищення рівня перевезень при цьому.

Важливими стратегічними завданнями у розвитку транспортної інфраструктури є: розширення співробітництва з міжнародними організаціями транспорту та участь у реалізації міждержавних угод у галузі транспорту;

розвиток і вдосконалення мережі регулярного транспортного сполучення, у т. ч. внутрішніх перевезень, підвищення швидкості, якості та надійності транспортних перевезень та послуг;

оновлення основних виробничих фондів усіх видів транспорту та дорожнього господарства, насамперед рухомого складу, переважно транспортними засобами вітчизняного виробництва із застосуванням сучасних механізмів їх придбання (оренда, лізинг тощо);

підвищення рівня безпеки транспорту, у т. ч. екологічної.

Галузь зв'язку та сфера інформатизації протягом усіх років незалежності України зберігають позитивні тенденції у своєму розвитку, постійно збільшують частку у формуванні валового внутрішнього продукту країни. Враховуючи виняткове значення впровадження сучасних інформаційних технологій для всіх без винятку галузей економіки, першочергової уваги потребує створення високоефективної системи телекомунікацій, запровадження новітніх методів передачі та обробки інформації в усіх сферах діяльності.

Розвиток інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури необхідно використовувати як основу економічного розвитку регіону. Найефективніше використання потенціалу цієї галузі полягає в розробці та впровадженні єдиного інформаційного простору регіону.

Єдиний інформаційний простір – це комплексна інформаційно-аналітично-комерційна система, що розбудована на основі мережевих технологій та спрямована на задоволення організаційних, управлінських, соціальних, освітніх та економічних потреб як населення регіону, так і підприємств і організацій, що розташовані на його території, включаючи органи місцевої влади. Єдиний інформаційний простір включатиме до себе галузеві інформаційні простори у вигляді вертикальних галузевих порталів, наприклад, інформаційний простір сільського господарства або металургійний вертикальний портал.

Розробка та впровадження єдиного інформаційного простору Запорізької області є актуальними у контексті пріоритетів інформатизації економіки, що прийняті в рамках Стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 роки та потребують поєднання зусиль як регіональної влади, підприємств зв'язку, так і науковців області.

Основні пріоритетні напрями галузі:

збереження високих темпів розвитку інфраструктури зв'язку;

подальше підвищення інвестиційної привабливості галузей зв'язку та сфери інформатизації;

істотне вдосконалення мережі телекомунікацій, поштової служби зв'язку, насамперед, на базі новітніх вітчизняних технологій, їхнє інтегрування в глобальні інформаційні структури, у т. ч. в мережу Інтернет;

розбудова єдиної регіональної телекомунікаційної мережі органів виконавчої влади усіх рівнів;

створення сприятливих умов для доступу широких верств населення регіону до світових інформаційних ресурсів.

Операційна ціль 3.4.

Розвиток споживчого ринку (збільшення доходів населення, нарощування асортименту товарів і послуг)

Протягом останніх років в області відбувся злам негативних тенденцій у формуванні доходів населення. Зросла заробітна плата, збільшилася її частка у сукупних доходах населення, почала зростати значимість пенсійних і соціальних виплат. Все ще велике значення в бюджетах сімей відіграють натуральні надходження.

Збільшення доходів населення є передумовою розвитку споживчого ринку регіону.

Шляхами підвищення життєвого рівня населення:

підвищення частки оплати праці в структурі вартості продукції, що виробляється, щорічне зростання середньомісячної заробітної плати в середньому на 12%;

зменшення диференціації рівня заробітної плати працівників за видами економічної діяльності;

випереджальне зростання реальної заробітної плати порівняно з іншими складовими доходів населення;

контроль за своєчасною виплатою заробітної плати та недопущення виникнення заборгованості із заробітної плати;

формування професійно-кваліфікаційного складу робочої сили відповідно до потреб економіки та ситуації на ринку праці;

збереження ефективно функціонуючих і створення нових робочих місць;

створення умов для самостійної зайнятості населення і розвитку підприємницької ініціативи;

сприяння зайнятості сільського населення.

Узагальнюючим індикатором підвищення добробуту жителів області стане збільшення населення із середніми доходами за рахунок поступового підвищення доходів тих груп населення, які зараз балансують між бідністю та добробутом, збільшиться чисельність середнього класу, зросте питома вага населення, яке має основні ознаки середнього класу (рівень доходів, професійно-освітній статус, можливості самовизначення).

Важливим напрямом є впровадження системи управління якістю на підприємствах сфери послуг, транспорту, громадського харчування тощо.

З метою подальшого розвитку внутрішнього споживчого ринку необхідно розробити Комплексну програму розвитку внутрішнього ринку Запорізької області до 2015 року з урахуванням перспектив вступу України до СОТ. Однією із складових цієї Комплексної програми має бути програма розвитку торгівлі й ресторанного господарства регіону.